

Nápev *tropárov* 1. hlasu

rôznych vetiev novobyzantskej tradície

Obsah:

Strednobyzantský nápev
Grécky rospev bukovinský
Srbské pojanie
Novší bukovinský nápev
Tradičný rumunský nápev
Grécky rospev ruský

Nápev *tropárov* 1. hlasu, ale aj irmologické a stichirické spevy sa v priebehu 15.-16. storočia výrazne zmenili. Na rozdiel od väčšiny hlasov tu môžeme hovoriť o diskontinuite, keďže nové nápevy si z pôvodnej melodiky zachovali len niekoľko izolovaných prvkov.

Uvádzame strednobyzantský troparický nápev s jeho krátkou analýzou a pralelný prehľad niektorých novobyzantských nápevov so stručným komentárom.

Pozn.: Melódie ruténskej tradície *bulharského rospevu* sú predmetom samostatného dokumentu. Tu sa budeme opäť podrobne venovať strednobyzantskej troparickej melódii.

Text tropára a t^heotokia 1. hlasu

Απολυτίκιον Ἦχος βαρύς // Δόξα... Καί νύν... Θεοτοκίον

Τοῦ λίθου σφραγισθέντος 7
ὕπο τῶν Ι- -ου-δαίων, 7
καί στρατιωτῶν φυλασσόντων 9
τό ἀχραντόν σου σώμα, 7
α- νέσ- -της τρι- -ή- με-ρος Σωτήρ, 9
ὠρωόμενος τῷ κόσμῳ τήν ζωήν. 10
Διά τοῦτο αἱ Δυνάμεις 8
τῶν ουρανῶν, 4
εβόων σοι Ζωοδότα. 8

Δόξα τῇ Αναστάσει **σου**, Χριστέ, 10
δόξα τῇ βασιλείᾳ **σου**, 8
δόξα τῇ οικονομίᾳ **σου**, 9 μόνε Φιλάνθρωπε. 6

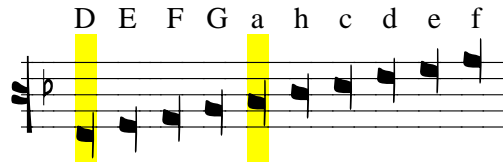
Κάμενη запечатанъ ѿ ἰδαξή,
ή βόνηωμъ στρεγѡμъμъ прѣчѣтѣ тѣло тѣоѣ,
βοικѣлз ѣнѣ трηднѣбнѣи ѣπε, дѣрδѣлѣ мѣровнѣ жѣзнь.
сегѡ рѣднѣ нѣлы нѣныа вопѣахѣ тѣ, жнзнодѣче:
ελάβα βοικѣнѣио тѣοεμѣ χρѣтѣ: ελάβα цѣтѣио тѣοεμѣ:
ελάβα εμοτѣрѣнѣио тѣοεμѣ, ѣдѣнѣ ѣлѣѣκολѣче.

Τοῦ Γαβριήλ φθεγξαμένου 8
σοι Παρθένε τό Χαίρε, 7
σύν τῇ φωνή εσαρκούτο 8
ο τῶν ὅλων Δεσπότης, 7
εν σοί τῇ αγία κιβωτώ, 9
ως έφη ο δίκαιος Δαυιδ, 9
εδείχθης πλατυτέρα 7
τῶν ουρανῶν, 4
βαστάσασα τόν Κτίστην σου. 8
Δόξα τῷ ενοικήσαντι εν σοί, 10
δόξα τῷ προελθόντι εκ σοῦ, 9
δόξα τῷ ελευθερώσαντι ημᾶς 11 **δι**ά τοῦ τόκου σου. 6

Γαβριήλѣ вѣщѣмъшѣлѣ тѣбѣ, дѣо, рѣдѣнѣа,
сѡ стѣрѣхѡмъ воплощѣнѣа вѣѣхъ вѣла,
вз тѣбѣ стѣмъз кѣвѡтѣ, ѣакоже рѣчѣ рѣнѣиѣ дѣдз:
ѣвѣлѣа ѣнѣ шѣршѣа нѣсз, поносѣвшн знждѣтѣла тѣοεгѡ.
ελάβα вѣельшѣмѣлѣ вѣ тѣ: ελάβα прощѣдшѣмѣлѣ нѣз тѣбѣ:
ελάβα εвоβοδѣнѣшѣмѣлѣ нѣсз рѣтѣбѡмъ тѣοиѣмъ.

Jednoduchý psalmodický model (14. stor.)

Stupnica 1. hlasu:

Najstarší nám dostupný nápev 1. hlasu, ktorý súvisí so spevom tropárov, je jednoduchý psalmodický model, ktorý z aténskeho rukopisu EBE 2458¹ prepísal Ch. Troelsgård².

Δό-ξα Πα-τρί και Υι-ώ και Α-γί-ω Πνεύ-μα-τί, ...

Έ-ξο-μο-λο-γή-σο-μαι σοι, Κύ-ρι-ε, ἐν ὅ-λη καρ-δί-ᾳ μου,

δι-η-γή-σο-μαι πάν-τα τὰ θαυ-μά-σι-ά σου.

Poznámka: Melódia je pozoruhodne blízka psalmódii 7. hlasu.

Psalmodický model 1. hlasu má rozsah kvinty, väčšinou sa však melódia pohybuje na tónoch *a*, *c*. Deklamačný základ je *a*, tón *c* je akcentačný. Finály sú *c* – priebežná, *a* – koncová. Melódia je zostavená z nasledovných modulov:

deklam. akcentácia ukončenie záver celkový

Melodická dynamika vychádza z pravidelného striedania finál *c*, *a*.

¹ Rukopis je datovaný do roku 1360, ale uvedený psalmodický model je nepochybné starší.

² Ch. Troelsgård, Cantus Planus Conference, Lillafjörd 2004.

Strednobyzantský nápev (14. stor.)

Najstarší nápev tropára 1. hlasu, ktorý máme k dispozícii, je zo 14. storočia. Melódia je jednoduchá a prevažne deklamatívna, ide skôr o melodické čítanie. Má podobný charakter ako psalmódia, ale využíva aj iné motívy a tón c tu hrá výraznejšiu rolu.

*Vatopediou 1493*³

Τού λί-θου σφρα-γι-σθέ-ντος υπό τών Ιου-δαί-ων,
 καί στρατιω-τών φυ-λασ-σό-ντων τό ά-χρα-ντόν σου Σώ-μα,
 α-νέ-στης τρι-ή-με-ρος Σω-τήρ, δω-ρού-με-νος τώ κό-σμω τήν ζω-ήν,
 δι-ά τού-το αι Δυ-νά-μεις των ουρανών ε-βό-ων σοι ζω-ο-δό-τα.
 Δό-ξα τή Α-να-στά-σει σου Χρι-στέ, δό-ξα τή βα-σι-λει-α σου,
 δό-ξα τή οι-κο-νο-μί-α σου, μό-νε φι-λά- -νθρω- -πε.

V prepise tropára zvyrazňujeme okrem motívov spoločných s psalmódiou aj ďalšie charakteristické motívy:

deklam. ac-akcentácia cd-akcentácia c-ukončenie

Jednotlivé motívy sú spojené deklamáciou na tóne c. Tropár je ukončený formulou #kimza.

³ Christian Troelsgård, *The repertoires of Model Melodies in Byzantine Musical Manuscripts*, AMB VI., Iași, 2003, str. 81-94.

Novobyzantský nápev (16. – 18. stor.)

Uvádame paralelný prepis vybraných melódií z prameňov do 18. storočia, alebo z prameňov tradície, u ktorej sa dá predpokladať (a porovnanie v prepise to potvrdzuje) analogický vek. Moderné grécke, rumunské a bulharské nápevy sú podobné, dá sa teda predpokladať, že v hlavných rysoch sa melodika tropárov sformovala do 16. storočia a ďalší vývoj predstavuje už len dolaďovanie a prípadné presúvanie motívov.

Melódia novobyzantských tropárov sa oproti strednobyzantskému modelu radikálne zmenila.⁴ Zachovala sa síce ac-akcentácia, ale používa sa na iných miestach. Stráca sa deklamácia na *a, c* a posúva sa na *d*. Podobne aj finálu *c* nahrádza *d*. Dynamiku melódie určuje striedanie formúl s finálami *a, d*, ktoré nemá veľa výnimiek. Súhrnne tieto zmeny možno charakterizovať ako diskontinuitu – nejde o prirodzený vývoj, ale o náhradu spevného čítania melódiou zostavenou z aktuálne používaných irmologických a stichirarických formúl.

S – Sinai 1259 (16. storočie)

O – Klim. Ochridski cod.gr. 814 (r. 1720)⁵

J951, bukovinský grécky nápev, 18. stor.

Mokr8 (Mokranjac, *Osmoglasnik*)

Cun – Cunțanu

Cher – Cherebețiu

Urs – Ursuleac

Vor – Vorobkevič

RGr – Ruský „gréčeskij rospev“

J951

БО ГО-СПО И ІА-ВН-СА НА, БА -ГО-САО-ВЕ ГРА -ДЫ ВО И-МА ГО-ПО- НЕ.

Mokr8

RGr

БО ГО-СПО И ІА-ВН-СА НА, БА -ГО-САО-ВЕ ГРА -ДЫ ВО И- МА ГО-ПО- НЕ.

⁴ Variant S sa v prvom riadku ešte viac-menej zhoduje so starším nápevom, ďalej sa už ale rozchádzajú.

⁵ S a O podľa: Christian Troelsgård, *The repertories of Model Melodies in Byzantine Musical Manuscripts*, AMB VI., Iași, 2003, str. 81-94.

s

Τού λί-θου σφρα-γι-σθέ-ντος υπό τών Ιου-δαί-ων,

o

Τού λί-θου σφρα-γι-σθέ-ντος υ-πό τών Ι- - -ου- - - -δαί- - -ων,

RGr

Κά-με-νη ζα-πε-γά-γα-ηδ ὦ ἰ-δ-αί-α,

J951

Κά-με-νη ζα-πε-γά-γα-ηδ ὦ ἰ-δ-αί-α,

Mokr8

Mokr8

(var.)

Vor

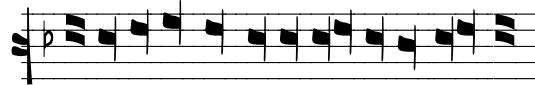
Κά-με-νη ζα-πε-γά-γα-ηδ ὦ ἰ-δ-αί-α,

Urs

Piat-ra fi-ind pe-cet-lu- i- -tă de Ev-reu

Cun

Piat-ra fi-ind pe-cet-lu- i- -tă de ji- -dovi

Cher

Piatra fiind si-gi- -la-tă de iu-dei

s

καί στρα-τι-ω-τών φυ- λασ-σό-ντων τό ά-χρα-ντόν σου Σώ-μα,

o

καί στρα-τι-ω-τών φυ- λασ-σό-ντων τό ά- -χρα-ντόν σου Σώ-μα,

RGr

ή ΒΟ-Η-ΗΩ^με-Γ^δ-μυ^μπρε^ψ - το-ε -ε^κ-λο -ε^κ-ε,

J951

ή ΒΟ-Η-ΗΩ^με-Γ^δ-μυ^μπρε^ψ - το- -ε -ε^κ-λο -ε^κ-ε,

Mokr8

Vor

ή ΒΟ-Η-ΗΩ^με-Γ^δ-μυ^μπρε^ψ - το-ε -ε^κ-λο -ε^κ-ε,

Urs

și os-ta-șii stră-ju-ind prea-cu-rat tru-pul Tău,

Cun

și os-ta-șii stră-ju-ind prea-cu-rat tru-pul Tău,

Cher

și os-ta-șii pă-zind prea-cu-rat tru-pul Tău,

S

α-νέ-στης τρι-ή-με-ρος Σω-τήρ, δω-ρού-με-νος τώ κό-σμω τήν ζω-ήν,

O

α-νέ-στης τρι-ή-με-ρος Σω-τήρ, δω-ρού-με-νος τώ κό-σμω τήν ζω-ήν,

RGr

ВОС-КРЪЛЪ ѿ-СНѢ ТРИ-ДНѢВ-НЫИ СПЕЕ, ДА-РЪ-ДНѢ МІ-РО-ВН ЖІЗНЬ.

J951

ВОС-КРЪЛЪ ѿ-СНѢ ТРИ-ДНѢВ-НЫИ СПЕЕ, ДА-РЪ-ДНѢ МІ-РО-ВН ЖІЗНЬ.

Mokr8

Vor

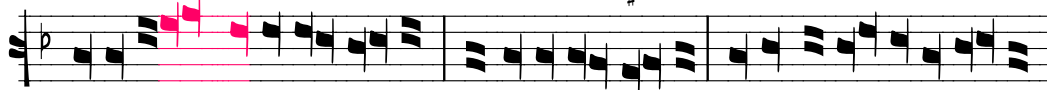
ВОС-КРЪЛЪ ѿ-СНѢ ТРИ-ДНѢВ-НЫИ СПЕЕ, ДА-РЪ-ДНѢ МІ-РО-ВН ЖІЗНЬ.

Urs

în-vi-at- -ai a tre- -ia zi, Mân-tu-i-to-riu-le, dă-ru-ind lu-mii vi- a- -țã.

Cun

în-vi-at- - - -ai a tre- -ia zi, Mân-tu- i- to- -ru- -le, dă-ru-ind lu-mii vi- a- -țã.

Cher

în-vi-at- - - -ai a tre-ia zi, Mân-tu- i- to-riu-le, dă-ru-ind lu-mii vi- a- -țã.

S

δι-ά τού-το αι Δυ-νά-μεις των ου-ρα-νών ε-βό-ων σοι ζω-ο-δό-τα.

O

δι-ά τού-το αι Δυ-νά-μεις των ου-ρα-νών ε-βό-ων σοι ζω-ο- - -δό- - τα.

RGr

εε-ΓΩ̇ ρά-ΔΗ ΕΗ-ΛΥ ΗΕ̇ ΝΥ-Λ ΒΟ-ΠΙ-Α-Χ̇ ΤΗ, ЖИ-ЗНО-ДЛѢ-ЧЕ:

J951

εε-ΓΩ̇ ρά-ΔΗ ΕΗ-ΛΥ ΗΕ̇ ΝΥ-Λ ΒΟ-ΠΙ-Α-Χ̇ ΤΗ, ЖИ-ЗНО-ДЛѢ-ЧЕ:

Mokr8

Vor

εε-ΓΩ̇ ρά-ΔΗ ΕΗ-ΛΥ ΗΕ̇ ΝΥ-Λ ΒΟ- ΠΙ- Α-Χ̇ ΤΗ, ЖИ-ЗНО-ДЛѢ-ЧЕ:

Urs

Pen-tru a-cea-sta pu-te- -ri-le ce-ru-ri-lor stri-gau Ți- e, Dă-tă-to- ru-le de vi- a- -ță:

Cun

Pen-tru a-cea-sta pu-te-ri-le ce-ru-rilor stri-gau Ți- e, Dă-tă-to-ru-le de vi- a- -ță:

Cher

Pen-tru a-cea-sta, puterile ceriuri-lor stri-gă Ți- e, Dă- tă-to-riu-le de vi- a- -ță:

S

Δό-ξα τή A-να-στά-σει σου Χρι-στέ, δό-ξα τή βα-σι-λει-α σου,

O

Δό-ξα τή A-να-στά-σει σου Χρι-στέ, δό-ξα τή βα-σι-λει-α σου,

RGr

ελά-βα βοε-κῶ-ν ἡ-ἰ-ου ἴβο-ε-μῶ χῶ-πέ: ελά-βα πῶ-τῶ-ν ἡ-ἰ-ου ἴβο-ε-μῶ:

J951

ελά-βα βοε-κῶ-ν ἡ-ἰ-ου ἴβο-ε-μῶ (χῶ-πέ): ελά-βα πῶ-τῶ-ν ἡ-ἰ-ου ἴβο-ε-μῶ:

Mokr8

Vor

ελά-βα βοε-κῶ-ν ἡ-ἰ-ου ἴβο-ε-μῶ χῶ-πέ: ελά-βα πῶ-τῶ-ν ἡ-ἰ-ου ἴβο-ε-μῶ:

Urs

mă-ri- re'n-vi-e-rii Ta-le Chri-stoa-se! mă-ri-re îm-pă-ră-ți-ei Ta- le!

Cun

Mă-ri-re în-vi-e-rii Ta- le Hri-stoa-se! Mă-ri-re îm-pă-ră-ți-ei Ta- le!

Cher

Mă-ri- - - - re în-vi-e-rii Ta- le, Cri-stoa-se!

Cher

Mă- ri- -re

î- m- pă- - ră- - ți- ei Ta- - - - le!

S

δό-ξα τή οι-κο-νο-μί-α σου, μό-νε φι- λά- -νθρω-πε.

O

δό-ξα τή οι-κο- -νο-μί-α σου, μό-νε φι- λά- - νθρω-πε.

RGr

ελάβα εμοτρένήϊο τβο_ε_μδ, ε_δή_νε γλ_β_κ_κο_λίβ_γε.

J951

ελάβα εμο_τρέ_νήϊο τβο_ε_μδ, ε_δή_νε γλ_β_κ_κο_λίβ_ _γε.

Mokr8

Vor

ελά_βα εμο_τρέ_νήϊο τβο_ε_μδ, ε_δή_νε γλ_β_κ_κο_λίβ_ _γε.

Urs

Mă-ri-re pur-tă-rii Ta- le de gri-jă, u-nu- le iu-bi-to-riu-le de oa- - -meni!

Cun

Mă-ri-re pur-tă-rii Ta- -le de gri-jă, u- -nu- le Iu-bi-to-ru-le de oa- - -meni!

Cher

Mă-ri-re rân-du-e-lii Ta- - - - -le, u-nu- le Iu-bi-to- - -riu-le de oa- -meni!

Pri porovnaní jednotlivých variantov tropára si môžeme všimnúť, že v dvoch prameňoch je finálou tón *d* namiesto pôvodného *a*. Ide o umelý redakčný zásah, čo prezrádza spôsob, akým je pôvodná finála jednoducho posunutá či rozvinutá o kvartu vyššie.

Zaujímavým vývojom prešla v posledných troch storočiach stupnica gréckeho 3. hlasu. Posun melodiky do vyšších polôh viedol k tomu, že sa po reforme troch učiteľov (1814) transponovala melódia o kvintu nižšie⁶ a v tejto polohe sa stotožnila s normatívnou mätko-diatonickou stupnicou:

Pôvodná stupnica: F^(#) G a h(b^b) c d e f g

Moderná stupnica: H 8 C 12 D 10 E 8 F 12 G 12 a 10/8 h/b 8/10 c

Najnižší tón H v modernej stupnici potvrdzuje, že v pôvodnej stupnici bol pravdepodobne tón F zvýšený – avšak okrem jedného rumunsko-srbského variantu (**Cun**) žiadna iná melódia nezostupuje tak nízko. Tón E, ktorý sa znižuje len pri nasledujúcom klesaní, ukazuje, že pôvodný *h* azda nebol znížený. Pôvodný tón *f* naopak ukazuje, že v dnešnej stupnici znížený tón *b^b*, ktorý sa zvyšuje iba pri stúpaní, je primárny a podľa správnosti by vzdialenosť *f-b* mala byť čistou kvartou.

Pri uvažovaní nad stupnicou nemožno vynechať rukopis J951, kde chýba predznamenanie. Táto skutočnosť predstavuje vážnu dilemu. Je vysoko pravdepodobné, že nápev tropárov v 18. storočí znel zhruba tak, ako dnes, čiže na absenciu predznamenanania by nebol iný dôvod ako nedôslednosť pisateľa. V danom rukopise by nešlo o výnimku – v mnohých piesňach by sa žiadala korekcia ladenia, akoby mal pisateľ iné pravidlá pre používanie kyjevskej notácie.

Ak by sme však pripustili, že zápis v J951 pri striktnom predpisovom čítaní predstavuje skutočnú melódiu, musíme rátať s permanentne zníženým tónom *b^b* a *e^b*. Dostali by sme tak stupnicu 1. hlasu v znamennom rospeve (podľa kyjevskej notácie). To bude len ťažko náhoda. Buď chcel pisateľ napasovať grécku melódiu do rámca znamenného rospevu, alebo naše chápanie stupníc znamenného rospevu bude treba zrevidovať. Existuje viacero skutočností, ktoré hovoria v prospech druhej možnosti.

Druhou záhadou je ladenie ruského variantu melódie (*grečeskij rospev*). Ten je v SI zapísaný o tón vyššie⁷. V kontexte celého oktoichu gr. rospevu nejde o jediný takýto posun. Skutočne sa v prvom hlase spievalo s tak odlišným ladením,⁸ alebo bola (prečo?) pôvodná melódia redakčne nahradená spodnou terciou? Inou možnosťou je opäť pochybnosť o tom, či všetci rozumieme kyjevskej notácii rovnako.⁹

⁶ Vzhľadom na relatívnu byzantských stupníc ide o transpozíciu len z pohľadu poreformnej teórie.

⁷ Prepisujeme ho z komparatických dôvodov voči pôvodine o tón nižšie, s predznamenaním.

⁸ Porov. diskusiu o stupniciach tropárov v ruténskom *bulharskom rospeve*, kde narážame na veľmi podobný problém.

⁹ Ruský zápis by sme dostali, ak by kľúč na strednej čiare označoval základný tón hlasu. Znamenalo by to, že Rusi dnes čítajú melódiu gr. rospevu chybné, inak ako prvotný pisateľ melódie.

Dodatok

Dinev/Todorov:

К_А_М_Е_Н_И З_А_П_Е_Ч_А_Т_А_Н_Ѹ Ѡ І_Ѹ_Д_Ѹ_И,

И В_О_Н_Н_ѸМ_Ѹ С_Т_Р_Е_Г_Ѹ - Ц_Ы_М_Ѹ П_Р_Е_Ѹ - Т_О_Е Т_Ѣ_ЛО Т_В_О_Е,

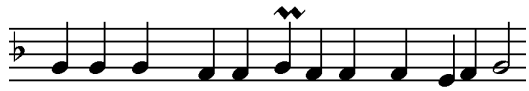
В_О_С_К_Р_Е_С_Ѹ Ѹ С_И Т_Р_И_Д_Н_Е_В_Н_Ы_И, С_П_А_С_Е, Д_А - Р_Ѹ Ѹ И М_І - Р_О_В_И Ж_И_З_Н_Ѹ.

С_Е_Г_Ѹ Р_А_Д_И С_И - Л_Ы Н_Е_Б_Е_С_Н_Ы_Ѹ В_О_П_І_Ѹ_Х_Ѹ Т_И, Ж_И_З_Н_О_Д_А В_Ч_Е:

С_Л_А_В_А В_О_С_К_Р_Е_С_Е_Н_І_Ѹ Т_В_О_Е_М_Ѹ, Х_Р_І_Т_Е: С_Л_А_В_А Ц_Р_К_В_І_Ѹ Т_В_О_Е_М_Ѹ:

С_Л_А_В_А С_М_О_Т_Р_Е_Н_І_Ѹ Т_В_О_Е_М_Ѹ, Ѹ Д_И_Н_Е Ч_Е_Л_О_В_Ѣ_К_О_ Л_Ю_Б_Ч_Е.

Ambrosij:

КЛАМЕНИ ЗАПЕЧАТАНЫ ѿ ИДУЩИХЪ,

И БОЖИИМЪ СРДЕЦЫМЪ ПРЕИТОЕ ТѢЛО ТВОЕ,

ВОСКРЕСЪ СЪ ТРИДНЕВНЫЙ, СПАСЕ, ДА - РАДИ МИ РОВНЪ ЖИЗНЬ.

СЕГЪ РАДИ СЪ - ЛЫ НЕБЕСНЫМЪ БОПИАХЪ ТИ, ЖИЗНОДА БЧЕ:

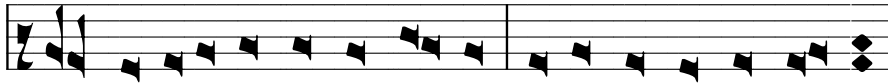
СЛАВА ВОСКРЕСЕНІЮ ТВОЕМЪ, ХРИСТЕ: СЛАВА ЦРКВИ ТВОЕЙ:

СЛАВА МОТРЕНІЮ ТВОЕМЪ, СЪДНЪ НЕ ЧЕЛОВѢКОЛЮ БЧЕ.

Τού λί-θου σφρα-γισ-θέν-τος υ-πό τών Ι- ου- δαί- ων,

καί στρα-τι-ω-τών φυ-λασ-σόν-των τό άχ-ραν-τόν σου σώ-μα,

α- νέσ-της τρι-ή-με-ρος Σω-τήρ, δω-ρού-με-νος τώ κόσ-μω τήν ζω-ήν.

Δι-ά τού-το αι Δυ-νά- -μεις τών ου-ρα-νών, ε-βό-ων σοι Ζω- ο- -δό- τα.

Δό-ξα τή Α-να-στά-σει σου, Χρι-στέ, δό- ξα τή βα-σι- λεί- -α σου,

δό-ξα τή οι- κο-νο-μί-α σου, μό- νε Φι- -λάν- θρω- - πε.

Pia-tra fi-înd pece-tlu-i-tă de ji- -dovi, și o-stășii stre-ju-înd preacurat trupul tău,

în-vi- at ai a tre- ea zi mân-tu- -i- -to- ru- -le, dă- ru- înd lu- mii vi- -a - - - ță,

pentru a-cea-stă pu-te- ri- le ce-ru-ri-lor stri-gau țî- - - - e, dă- tă- to- - - ru- le de vi-a - - ță:

Sla-vă în-vi- e-rii ta- - - - le Hri-stoa- -se, sla- - - vă îm-pă- ră- - țî- - ei ta- - le,

sla- - - - vă pu-te-rii ta- - - le de gri- - - jă, u- - nu-le iu-bi-to-ru-le de oa-meni.